

SKLADENJSKA TIPOLOGIJA ZLOŽENK SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

(Ob kontrastivni naslonitvi na nemške zloženke)

Glede na obrazilno pretvorljivost sestavin skladenjske podstave ločimo v slovenščini štiri osnovne skladenjskopodstavne strukturne tipe tvorjenk s tremi nemodifikacijskimi in dvema modifikacijskima podtipoma. Zloženke se pojavljajo v vseh treh nemodifikacijskih tipih. — Na podlagi slovensko-nemške kontrastivne razčlenitve je ugotovljeno, da je zlaganje v nemščini besedotvorni postopek, ki pokriva velik del slovenskih izpeljank, npr. izsamostalniške vrstne pridevnike, besednih zvez, npr. desnih prilastkov samostalnika pa tudi kakovostnega pridevnika, da je razvrstitev korenskih morfemov v nemščini raznovrstnejša in da je njihovo število tako rekoč neomejeno tudi pri podrednih zloženkah, seveda na različnih tvorbenih stopnjah.

If transformability of syntactic-base components into affixes (formants) is taken as the criterion, Slovene derivatives (= complex words, derived words) belong to one of the four basic structural types, with three nonmodificational and two modificational subtypes. Compounds belong to all three nonmodificational types. — A contrastive Slovene-German analysis shows that, in the German language, compounding is a manner of word formation covering a great portion of Slovene suffixal derivatives (e.g. desubstantial classifying adjectives) and word phrases (e.g. postmodifiers of nouns as well as qualitative adjectives); that the distribution of root morphemes in German is more diversified; and that the number of root morphemes in German is, so to speak, unlimited also in subordinate compounds.

1 Razčlenitev zloženk temelji na besedotvorni teoriji, ki pojmuje vsako tvorjenko le kot pretvorbena (transformirano) varianto definirane besedne zveze, t. i. skladenjske podstave (SPo).¹ Tako se besedotvorje uvršča v skladenjsko ravnino jezika; njegovo strukturno problematiko obravnava t. i. besedotvorna skladnja, katere enota je prav pretvorbena varianta tvorjenke — skladenjska podstava. Pojem pretvorbene (transformacijske) povezave med zvezo besed (skladnjo) in zvezo morfemov v (tvorjeni) besedi je

¹ Obris skladenjske besedotvorne teorije najdemo razmeroma že zelo zgodaj v poljskem jezikoslovju, in sicer pri W. Doroszewskem. *M. Honowska*, Nove drogi polskiego slowotwórstwa, *Język Polski*, 53 (Warszawa), 1973, 55—64, postavlja začetek njegove besedotvorne teorije v leto 1946, ko je objavil delo *Kategorie slowotwórcze*, *Sprazozdania z podsiedzen' Towarzystwa Naukowego. Warszawskiego*, 39 (Warszawa), 30—42. — Skladenjsko razumevanje besedotvorja zasledimo npr. tudi v nemškem jezikoslovju: *W. Motsch*, Zur Stellung der 'Wortbildung' in einem formalen Sprachmodelle, *Studia grammatica I*, Berlin 1973, 31—50, skuša besedotvorje definirati v povezavi z določenimi stavčnimi strukturami in ga uvršča v skladnjo; *Ch. Schmarze*, Bemerkungen zur Transformationsgrammatik der italienischen Nominalsuffixe, *Folia linguistica I*, Thi Hague 1967, 49—59, dokazuje možnost uporabe pretvorbena-tvorbenih pravil N. Chomskega tudi na besedotvornem področju. V ruskem jezikoslovju je treba v smislu skladenjskega razumevanja tvorjenk opozoriti npr. na *M. D. Stepanovo*, Slovoobrazovanie, orientirovannoe na sodržanie i nekotore voprosy analiza leksiki, *Voprosy jazykoznanija* 6, Moskva 1966, 48—60, *V. V. Lopatina*, Russkaja slovoobrazovatel'naja morfemika, Moskva 1977.

Skladenjsko besedotvorno teorijo s pretvorbena-tvorbena metodo je v slovenskem jezikoslovju uveljavil *J. Toporišič* v svoji *Slovenski slovnici*, Maribor 1976, 114—174; zlasti v razpravi *Teorija besedotvornega algoritma*, SR 28, 1980, 141—151, je iz morfološke strukture tvorjenke dokazal možnost naglasne (tudi tonemske) predvidljivosti. Se prej prim. *Besedotvorna teorija*, SR 1976, 163—177.

mogoče dokazati z dejstvom, da je iz samih sestavin skladenjske podstave mogoče predvideti vrsto tvorjenkinih morfemov, iz njenih medbesednih razmerij pa razmerja med morfemi.

1.1 Znano dejstvo, da je vsaka tvorjenka dvodelna, sestavljena iz besedotvorne podstave in obrazila, določa bistveno lastnost njene skladenjske podstave: ta je podredna (z eno samo izjemo) nestavčna besedna zveza, ki jo lahko zapišemo x_1/x_2 ali x_2/x_1 , pri čemer je x_1 jedro skladenjske podstave, x_2 pa njegov razvijajoči (prilastkovni) člen. Glede na to, katera sestavina skladenjske podstave se pretvarja v obrazilo, je za slovenščino mogoče ločiti štiri skladenjskopodstavne strukturne tipe:

- SPo $\rightarrow$ (a) $[x_1/x_2]$, pri čemer je $x_1 \rightarrow$ Zaim*/Glag_p, $x_2 \rightarrow$ Sp//Sč, $[\] \rightarrow$ P/Op (*mislec, dokolenka, vodonosa*)
 (b) $x_1 \{ \} x_2$, pri čemer je $x_1 \rightarrow$ -Zaim//Glag_p (navadno Sam₁), $x_2 \rightarrow$ -Sp//Sč (navadno Sam₁), $\{ \} \rightarrow$ Om (*avtogaraža*)
 (c) $[x_2/x_1]$ x_1 — modifikacijski tip, x_2 je lahko tudi desno, $[\] \rightarrow$ Op//Opr (*možak, praded*)
 (č) $x_1 \{ + \} x_1 \{ + \} x_1 \{ + \} \dots, \{ \} \rightarrow$ M//Om (*slovensko-nemški*)

Nadaljnje predvidljive lastnosti skladenjske podstave tipa (a) izločajo naslednje podtipe:

(a₁) v nejedrni (določujoči) sestavini skladenjske podstave, v x_2 , je ena predmetnopomenska beseda, tvorjenka je izpeljanka, npr. *misl-ec* $\leftarrow$ [*tisti, ki misli*]- $\emptyset$, $[\] \rightarrow$ -ec, *misl-*; *kolesar-i-ti* $\leftarrow$ [*biti*] *kolesar* [- $\emptyset$], $[\] \rightarrow$ -i-ti, *kolesar-*. Pri navadni izpeljavi je obrazilo sestavljeno samo iz pripone, zato priponsko obrazilo;

(a₂) v prilastkovem odvisniku skladenjske podstave tvorjenk iz predložne zveze je predmetnopomenska beseda obvezno v predložnem sklonu, npr.: *do-kolen-ka* $\leftarrow$ [*tista, ki je*] {*do*} *kolen*[- $\emptyset$], $[\] \rightarrow$ -ka, $\{ \} \rightarrow$ do-, -kolen-; *brez-rok- $\emptyset$* $\leftarrow$ [*tak, ki je*] {*brez*} *rok*[- $\emptyset$], $[\] \rightarrow$ - $\emptyset$, $\{ \} \rightarrow$ brez-, -rok-. Pri tvorjenju iz predložne zveze je obrazilo sestavljeno iz predpone in pripone — predponsko-priponsko obrazilo;

(a₃) v prilastkovem odvisniku skladenjske podstave zloženka sta dve predmetnopomenski besedi v neposrednem predvidljivem skladenjskem razmerju, npr. *vod-o-noš-a* $\leftarrow$ [*tisti, ki nosi*]- $\emptyset$ *vod*[- $\emptyset$], $[\] \rightarrow$ -(j)a, $\{ \} \rightarrow$ -o-, *vod-*, -nos-. Pri medponsko-priponskem zlaganju je obrazilo sestavljeno iz medpone in pripone — medponsko-priponsko obrazilo.

Tip (b) je vezan samo na en del zloženka, in sicer na medponskoobrazilne, npr. *avt-o-garaža* $\leftarrow$ *garaža* {*za*} *avt*[- $\emptyset$], $\{ \} \rightarrow$ -o, *avt-*, -garaža. V skladenjski podstavi medpanskega obrazila je samo slovnični pomen, katerega nosilec je v navedenem primeru predlog za s (tožilniško) končnico. S slovničnopomensko skladenjsko podstavo dokazana morfemskost in s tem obrazilnost medpone potrjuje (eno)besednost tipov *angor-a-volna* ($\leftarrow$ *volna* {*iz*} *angor*[-*e*]), *Slovenij-a-les* ($\leftarrow$ *les* {*iz*} *Slovenij*[-*e*]) in jih strukturno izenačuje s tipi *drev-o-*

* (Zaim = zaimsek; Glag_p = glagolski primitiv; Sp = prilastkov odvisnik; Sč = stavčni člen; P = pripona; Op = priponsko obrazilo; Sam = samostalni; Opr = predponsko obrazilo; M = medpona; Om = medponsko obrazilo; $[\]$, $\{ \}$ = pretvorljivost v obrazilo; / = podrednost; // = ali.)

-red ($\leftarrow$ red {iz} drev(es){-o}), sever-o-vzhod ($\leftarrow$ vzhod {ob} sever{-u}), s tistimi tipi torej, ki imajo medponsko obrazilo tudi izrazno samostojno.

Pri tipu (c), ki je modifikacijski, zloženske niso možne. Samo zaradi preglednosti naj opozorim, da je glede na pomen x_2 — v obrazilo pretvorljive (določujoče) sestavine skladenjske podstave — mogoče ločiti dva tipa modifikacij, in sicer:

(c₁) modificirano izpeljavo; za skladenjsko podstavo modifikacijskih samostalniških izpeljank velja, da je x_2 količinska pridevniška beseda — nedoločni števniki *več*, *veliko* — ali kakovostni pridevnik (merni ali s pomenom pozitivnega/negativnega čustvenega razmerja): *tovariš-ija* $\leftarrow$ [več] *tovariš* [-ov], [] $\rightarrow$ -ija, *tovariš-*; *mož-ak* $\leftarrow$ [velik] *mož* [-o], [] $\rightarrow$ -ak, *mož-*; *brat-ec/-ina* $\leftarrow$ [naklonjeno/nenaklonjeno — dober/slab] *brat* [-o], [] $\rightarrow$ -ec/-ina, *brat-*. Prislov kot podstava obrazila se v x_2 pojavlja ob pridevniškem ali glagolskem jedru (x_1); pomen prislova je vzporeden s pridevniškim pomenom — izraža večjo ali manjšo razsežnost lastnosti, npr. *bled-ikav* $\leftarrow$ [malo] *bled* [-o], [] $\rightarrow$ -ikav, *bled-*; pozitivno ali negativno čustveno razmerje, npr. *hod-k-a-ti* $\leftarrow$ [ljubko] *hod-i-ti*, [] $\rightarrow$ -k-i-ti, *hod-*, stopnjo, npr. *čist-ejši* $\leftarrow$ [bolj] *čist* [-o], [] $\rightarrow$ -ejši, *čist-*;

(c₂) sestavo, ki je zelo pogosta pri tvorbi glagola, kjer je x_2 največkrat globinski pravirok kraja, redkeje časa, npr. *iz-obleči* $\leftarrow$ *obleči* [iz], [] 'ven' $\rightarrow$ iz-, *obleči*; *pred-pakirati* $\leftarrow$ *pakirati* [pred], [] 'prej' $\rightarrow$ pred-, *-pakirati*; pri sestavljenem samostalniku je x_2 vrstni pridevnik, navadno na časovni ali hierarhični osi, npr. *pra-ded* $\leftarrow$ *nekdanji ded*, [] $\rightarrow$ pra-, *-ded*.

Tip (č) je spet samo zloženski, vezan na priredno razmerje v skladenjski podstavi, npr. *slovensk-o-nemški* $\leftarrow$ *slovensk*{-i in} *nemški*, { } $\rightarrow$ -o-, *slovensk-*, *-nemški*.

Zunaj vseh predstavljenih tipov in podtipov skladenjske podstave ostaja sklapljanje kot tista besedotvorna vrsta, za katero ni mogoče predvideti ne slovničnega razmerja v skladenjskem opisu ne števila predmetnopomenskih besed v njem. Za sklapljanje velja pretvorbena enakost vseh besednih sestavin skladenjskega opisa, tudi zaimkov, členkov ipd. — vse se izrazno ohranijo in postanejo sestavina besedotvorne podstave, npr. *se-ve-da*, *dober-dan*. Samo ta besedotvorna vrsta je prav s svojim skladenjskim opisom vezana na več ali manj naključne besedne zveze iz govora (parole) — skladenjski opis je v bistvu govorna podstava.²

1.2 Samo tip (a) — navadne izpeljanke, tvorjenke iz predložne zveze, del zloženkov — lahko loči besedotvorni pomen, če definiramo ta pomen spet skladenjsko — kot pretvorbo pomenske podstave (propozicije) povedi. Možnost pretvorbene povezave samostalniških (in verjetno tudi glagolskih) tvorjenk iz skladenjskopodstavnega tipa (a) s sestavinami pomenske podstave povedi nam daje objektivna merila za določitev števila besedotvornih pomenov.³ Tako

² Predstavljena tipologija tvorjenk je natančneje razčlenjena v delu A. Vidovič-Muha, Slovensko skladenjsko besedotvorje ob primerih zloženkov (v tisku pri Partizanski knjigi in Znanstvenem inštitutu Filozofske fakultete v Ljubljani).

³ Število besedotvornih pomenov je pri različnih avtorjih vsaj deloma različno. Če se omejimo samo na slovenske, pozna A. Breznik, Zloženske v slovenščini, Razprave AZU II, Ljubljana 1944, 55–76, v glavnem štiri besedotvorne pomena s tem, da uvršča besedotvorna pomena dejanja in vršilca dejanja med prvotna, besedotvorna pomena kraja in časa dejanja pa med drugotna (metonimična); A. Bajec, Besedotvorje

za zloženke kot navadne izpeljanke npr. iz glagola velja, da je za besedotvorne pomene relevantnih šest sestavin pomenske podstave povedi: povedje (Pov), ki se pretvorbno povezuje z dejanjem (De), med udeleženci pa tako delovalniki (D) kot okoliščine (O): prvi delovalnik (D₁) je v pretvorbni zvezi z vršilecem dejanja (Vd), ki ga določa še podspol živosti (živ), in s predmetom za opravljanje dejanja (Pd), označen z neživo (-živ), od neprvih delovalnikov sta relevantna tožilniški (D₄), ki je povezan z rezultatom dejanja (Rd), in orodniški (D₆) — povezan s sredstvom dejanja (Sd); okoliščine so v podstavi mesta dejanja (Md) in časa dejanja (Čd). Tako se nam izloči sedem besedotvornih pomenov, s tem, da se vršilec dejanja in predmet za opravljanje dejanja ločita samo po slovnični podkategoriji živosti (+/-ž). Primeri besedotvornih pomenov izglagolskih zloženek, ki jih je mogoče prenesti tudi na izglagolške izpeljanke:

Pov → [to, da] → De: *glav-o-bol-o* ← [to, da] *boli* {-o} *glav* {-a}, [|] → -o, { } → -o-, *glav*-, -*bol*-;

D₁ → [tisti, ki]_ž → Vd: *vrp-o-hod-ec* ← [tisti, ki] *hodi* {-o} {po} *vrp* {-i}, [|] → -ec, { } → -o-, *vrp*-, -*hod*-;

D₁ → [tisti, ki]_ž → Pd: *vetr-o-bran-o* ← [tisti, ki]_ž *brani* {-o} {pred} *vetr* {-om}, [|] → -o, { } → -o-, *vetr*-, -*bran*-;

D₄ → [to, kar] → Rd: *um-o-tvor-o* → [to, kar] *tvori* {-o} *um* {-o}, [|] → -o, { } → -o-, *um*-, -*tvor*-;

D₆ → [to, s čimer] → Sd: *vod-o-mer-o* ← [to, s čimer] *meri* {-mo} *vod* {-o}, [|] → -o, { } → -o-, *vod*-, -*mer*-;

Ok → [*tam*_{m/ž/s}, kjer]⁴ → Md: *kamn-o-lom-o* ← [*tam*_m, *kjer*] *lomi* {-jo} *kamn* {-o}, [|] → -o, { } → -o-, *kamn*-, -*lom*-;

Oč → [*tedad*_{m/ž/s}, ko] → Čd: *list-o-pad-o* ← [*tedad*_m, ko] *pada* {-jo} *list* {-i}, [|] → -o, { } → -o-, *list*-, -*pad*-.

2 V nadaljnji razčlenitvi bomo poskušali predstaviti skladenjskopodstavne tipe zloženek slovenskega knjižnega jezika v kontrastivni naslonitvi na nemške zloženke. Izhajamo iz slovenskega gradiva in iz tipologije zloženek, ki je bila narejena za slovenski knjižni jezik⁵. Izbiro nemščine kot kontrastivnega jezika je mogoče utemeljiti z dvema dejstvoma: (a) zlaganje je v nemščini eden izmed temeljnih besedotvornih postopkov,⁶ zato se upravičeno pojavlja

slovenskega jezika I. Izpeljava samostalnikov, Ljubljana 1950, našteje kar 26 pomenov priponskih obrazil samostalniških izpeljank s tem, da ne ločuje nemodifikacijskih (izpeljavnih) pomenov od modifikacijskih in da ne ločuje besednovrstne izvornosti besedotvorne podstave; J. Toporišič, SS 1976, 124–145, navaja besedotvorne pomene samo pri izpeljanem samostalniku, in sicer po šest (+ modifikacije) glede na izvorno besednovrstnost besedotvorne podstave — samostalniki iz glagola, pridevnika, samostalnika. Prim. Izpeljava slovenskih samostalnikov, *Linguistica* (Ljubljana) 15 (1975), 241–256.

⁴ EkspONENTI *m/ž/s* ob prislovnih zaimkih kraja, časa, dajejo tem zaimkom samostalniško vrednost; tako je ohranjena skladenjskopodstavna prislovna razvidnost, bistvena za besedotvorni pomen, hkrati pa je določena tudi besednovrstnost bodoče tvorjenke.

⁵ V delu, cit. v op. 2.

⁶ Prim. W. Fleischer, *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache*, Tübingen 1971 (2. nespremenjena izdaja, l. 1969): »Najpomembnejše besedotvorne vrste so v nemščini zlaganje /.../, izpeljava /.../, predponška tvorba /.../«, str. 50; W. Henzen, *Deutsche Wortbildung*, Tübingen 1965 (3. predelana izdaja, l. 1947) pravi, da se v besedotvorju raziskuje predvsem »zlaganje in izpeljevanje kot dve najvažnejši besedotvorni vrsti za nemščino /.../«, str. 33.

vprašanje strukturne prekrivnosti s slovenskimi zloženkami in seveda tudi strukturne presežnosti; (b) dolg življenjski stik slovenščine in nemščine, družbena podrejenost slovenščine in pa seveda prav pogostnost zloženke tvorbe v nemščini — vse to je vplivalo na oblikovanje normativnih pravil za prevajanje nemških zloženek v slovenščino, ki nam seveda posredno sporočajo tudi, kateri tipi zloženek so avtohtoni slovenski. Tako npr. Metelko v svoji slovnici iz leta 1825⁷ predlaga dve nadomestni možnosti slovenjenja nemških zloženek, in sicer: 1. z izpeljankami ali celo netvorjenkami, npr. *Morgenstern* — danica, *Kaufmann* — kupec, *Salzfass* — solnica, *Tischtuch* — prt, *Dachfenster* — lina, *Goldschmied* — zlatar, 2. z besedno zvezo, in sicer s pridevniškim ali podstavnopridevniškim prilastkom, npr. *Hausbrot* — domači kruh, *Meerwasser* — morska voda, *Fuchsschwanz* — lisičji rep, *Kreuzweg* — križev pot, *Hausschlüssel* — ključ od hišnih vrat, *Mehlspeise* — jed iz moke tudi močnata jed predlaga Metelko. Na slovenščino veže zloženke, ki imajo v skladijski podstavi (a) glagol, npr. *črvojed*, *bratomor*, *kolovoz*, *srborit*, (b) kakovostni rodilnik, npr. *beloglav*, *gologlav*, *trdcoraten*, (c) vsaj prvotno svojilni rodilnik, npr. *kozoglav*, *psoglav*. Čeprav je v Vodnikovi slovnici iz 1811. leta⁸ veliko manj gradiva, se da izluščiti podobna normativna tipologija, ki traja pravzaprav vse do Toporišičevega Slovenskega knjižnega jezika,⁹ se pravi, da jo najdemo tudi v slovnici štirih avtorjev iz 1956. leta.¹⁰

2.1 S stališča obrazilne zgradbe je vse zloženke slovenskega (knjižnega) jezika mogoče ločiti na medponsko-priponske — tip (a₃) — te so v veliki večini podredne, in na samo medponske, ki so lahko podredne — tip (b) — ali priredne — tip (č).

2.1.1 Medponsko-priponske zloženke — (a₃) — so sestavina slovenskega besedotvornega sistema in z normativnega vidika danes nevprašljive. Na podlagi skladijskopodstavnih lastnosti jih je mogoče ločiti na tri skupine.

2.1.1.1 V prilastkovem odvisniku skladijske podstave je obvezno polnompomski glagol, ki oblikuje eno izmed stavčnih razmerij — vezavo, primik ali prisojanje.¹¹ Razvrstitev glagolskega korena (KGlag) je v slovenščini desna, kar bi se ob levem samostalniškem korpeno dalo zapisati: KSam + M + KGlag + P: *smér-o-kaz-ø* ← [*tisti*, *ki*] *kaže*{-ø} *smér*{-ø}, | | → -ø, { } → -o-, *smér*-, -*kaz*-. Strukturno enake zloženke pozna tudi nemščina. V obeh jezikih je skladijska podstava medpone največkrat vezavna, in sicer brezpredložna tožilniška. W. Fleischer poudarja, da so najpogostejši glagoli v podstavi obravnavanih tvorjenk, ko gre za pomen predmeta, ki opravlja dejanje, tožilniškovezavni *geben*, *halten*, *tragen*, (str. 129), kar potrjuje izrečeno misel: *Blink*-, *Funken*-, *Signal*-, *Strom*-, *Zeichengeber*, *Büsten*-, *Hüft*-, *Schlips*-, *Sockenhalter*, *Blatt*-, *Feder*-, *Patronenhalter*, *Balken*-, *Brücken*-, *Eisen*-, *Hosen*träger.¹² Strukturno enake so v slovenščini zloženke kot *most-o-bran-ø* ← [*tisti*, *ki*] *brani*{-ø} *most*{-ø}, | | → -ø, { } → -o-, *most*-, -*bran*-. Seveda so v obeh

⁷ F. Metelko, *Lehrgebäude der Slovenischen Sprache im Königreich Illyrien und den benachbarten Provinzen*, Laibach 1825.

⁸ V. Vodnik, *Pisfmenoft ali Gramatika sa Perve fhole*, v Ljubli 1811.

⁹ J. Toporišič, *Slovenski knjižni jezik 2*, Maribor 1966.

¹⁰ A. Bajec, M. Rupel, R. Kolarič (J. Solar), *Slovenska slovnica*, Ljubljana 1956.

¹¹ Delitev glagolskih zloženek na podlagi vezljivostnih in družljivostnih lastnosti (stavčnega) skladijskega opisa je pri nas prvi predstavil A. Breznik v razpravi, cit. v op. 3, in s tem pravzaprav odprl vrata skladijskemu besedotvorju.

jezikih pogosti tudi drugi besedotvorni pomeni. Še nekaj primerov za vršilca dejanja: *Briefträger*, *Kesselheizer*, *Buchdrucker*, *Raumheizer*, *Fensterputzer*, *Klavierspieler*; strukturno in besedotvornopomensko enaki tipi v slovenščini: *pism-c-noš-a* ← [tisti, ki] nosi[-ø] *pism{-a}*, [|] → -(j)a, { } → -o-, *pism-*, *-nos-*. Tako v slovenščini kot v nemščini imamo seveda primere tudi za druge sklonske vezave, npr. *knjig-ø-trž-ec* ← [tisti, ki] trguje[-ø] {s} *knjig{-ami}*, [|] → -ec, { } → -o-, *knjig-*, *-trg-*; *kruh-o-bor-ec* ← [tisti, ki se] bori[-ø] {za} *kruh{-ø}*, [|] → -ec, { } → -o-, *kruh-*, *-bor-*: *Elektronenrechner*, *Kopfhörer*, *Gabelstapler*, *Radfahrer* ipd. Nekaj primerov z medponsko skladiščno podstavo iz primika (v različnih besedotvornih pomenih): *brz-ojav-ø* ← [to, kar] brz[-ø]javi[-mo], [|] → -ø, { } → -o-, *brz-*, *-jav-*; *bistrogled*, *dobrojed*, *tiho-lazec*, *daljnomet*, *pravopis*, *svetlogled* itd.; *bakr-o-rez-ø* ← [to, da] reže[-mo] {o} *bakr{-ø}* [|] → -ø, { } → -o-, *bakr-*, *-rez-*; strukturno ustrezne nemške zloženke: *Lautsprecher*, *Breitbarten*, *Grobraster*, *Rückgang*, *Rückzug*, *Fernspruch*, *Fortschritt*, *Freispruch*, *Hinauswurf*; *Sterngucker*, *Landstreicher*, *Eckensteher* itd. Primeri z medponsko skladiščno podstavo iz prisojanja: *glav-o-bol-ø* ← [to, da] boli[-ø] *glav{-a}*, [|] → -ø, { } → -c-, *glav-*, *-bol-*: *Gedankenfolge*, *Ideenfolge*, *Kopfschmerz*, *Zahnschmerz* ipd.

V slovenščini in nemščini so torej med glagolskimi medponsko-priponskimi zloženkami uveljavljeni strukturno enaki tipi, kar pomeni, da je v skladišnji podstavi medpone največkrat vezava, primik ali prisojanje, v skladišnji podstavi pripone pa se prek pretvorbene povezave s pomensko podstavo povedi realizirajo pričakovani besedotvorni pomeni. Razlika med jezikoma je omejena na predmetnopomenskoopolnitev skladišnje podstave, se pravi na besede, ki so pretvorbilne v sestavini besedotvorne podstave zloženke. V nemščini je takšnih skladišnjopodstavnih besed veliko več kot v slovenščini, vsaj deloma so verjetno tudi drugačne, zato je prevajanje v slovenščino večkrat opisno, ali natančneje rečeno, nezložensko, npr. *Lautsprecher* — *zvočnik*, *Hosenträger* — *naramnica*, *Eckensteher* — *kdor stoji v kotu*, *Klavierspieler* — *pianist*, *Fensterputzer* — *čistilec oken* itd., poleg seveda *Briefträger* — *pismo-noša*, *Kopfschmerz* — *glavobol*, *Schnellzug* — *brzovlak*, *Steinbruch* — *kamno-lom*, *Übeltäter* — *hudodelec*. V nemščini zelo pogosta začetna (leva) razvrstitev glagolskega korena v besedotvorni podstavi vpliva na njegovo vlogo tako, da ta postane skladna s položajem, torej določujoča. Zloženka se iz medponsko-priponske spremeni v samo medponsko, njena skladišnja podstava ne sodi več v obravnavani okvir, npr. *Brat-ø-pfanne* — *Pfanne zum Braten*: *ponev za peči* ← *v kateri se peče* ipd. (O teh tipih gl. več 2.1.2.)

2.1.1.2 V prilastkovem odvisniku skladišnje podstave je kakovostnorodilniška zveza, katere samostalni je, kot je znano, omejen na poimenovanja sestavin organizmov, pridevnik pa je lastnostni.¹² Tvorjenke te vrste so v slovenščini pridevniške in poimenujejo lastnosti dela organizma, npr. *bel-o-las-ø* ← [tak, ki je] *bel{-ih}* *las{-ø}*, [|] → -ø, { } → -o-, *bel-*, *-las-*; tako še npr. *dolgonog*, *črnoglav*, *bledopolit*, *drobnolist*, *golobrad*, *jasnook*, *širokopleč*, *zele-nolist*, tudi *dobrosrčen* ipd. V nemščini so te tvorjenke samostalniki, ki poime-

¹² Gradivo nemških zloženek je v glavnem iz knjige *W. Fleischerja*, cit. v op. 6, deloma tudi iz slovnice *F. Metelka*, cit. v op. 7, in iz Slovensko-nemškega slovarja 1, 2, Ljubljana 1894, 1895, *M. Pleteršnika*.

¹³ Prim. o tej pomenski skupini zloženek *A. Vidovič-Muha*, Zloženke s pomenom lastnosti delov organizma, SR 31, 1983, 359—374.

nujejo osebo glede na lastnost, sama lastnost (dela telesa), ki jo v slovenščini poimenuje zloženska, pa je v nemščini poimenovana s prilastkovno besedno zvezo, lahko pa tudi s pridevniško izpeljanko iz (samostalniške) zloženske.¹⁴ Nekaj primerov: *Lang-ø-haar-ø* : *langes Haar, langhaarig* — *dolg-o-las-ec* : *dolgi las, dolgolas; Blauauge, Blondkopf, Kurzhals, Dickbauch* ipd. V slovenščini imamo torej opraviti s samostalniškimi izpeljankami iz pridevniških zloženek, v nemščini pa s pridevniškimi izpeljankami iz samostalniških zloženek.

Strukturno podobne so pridevniške zloženske s količinskim prilastkom v skladijski podstavi, npr. *dv-o-nog-ø* ← [*ta, ki ima*] *dv{-e} nog{-i}*, [*]* → *-ø*, [*]* → *-o-*, *dv-*, *-nog-*; v nemščini: *Zwei-ø-bein-ø* (kdor ima ...): *zwei Beine, zweibeinig* — *dvonožec* : *dveh nog, dvonog* ipd.

2.1.1.3 V prilastkovem odvisniku skladijske podstave je tvorjeni (razmer- ni) pridevnik ob samostalniku, npr. *cestn-o-promet-ni* ← [*ta, ki je povezan*] [*s*] *cestn{-im} promet{-om}*, [*]* → *-ni*, [*]* → *-o-*, *cestn-*, *promet-*; tako še: *denarn-o-gospodar-ski, literarn-o-kritič-ni, kulturn-o-zgodovin-ski, lastn-o-roč-ni, narodn-o-buditelj-ski, zabavn-o-glasb-eni, šolsk-o-reform-ni, vrhunsk-o-šport-ni* ipd. V slovenščini so te vrste tvorjenke novejše, npr. Breznik jih sploh še ne navaja, pač pa jih ima npr. že Pleteršnik pa tudi Bajec.¹⁵ Tvorjenke so v slovenščini danes zelo produktivne. Kaže, da so v skladijski podstavi takšnih zloženek lahko vse pomenske skupine izsamostalniških vrstnih pridevnikov, niso pa skladijskopodstavni (vrstni) pridevniki iz glagola, npr. *gugalni, budilni, obešalni, spalni* — nimamo npr. zloženek **gugalnostolni, *budilnourni, *spalnosobni* ipd. Izvzete so seveda tudi druge pomenske skupine tvorjenih (in netvorjenih) pridevnikov. Zanimivo je, da se v skladijski podstavi ne pojavljajo pridevniki, ki so pretvorbivi, pa čeprav samo potencialno, v edninski svojilni rodilnik in imajo obrazila *-ov/-in* ali *-ji*; nimamo zloženek tipa **očetovoposestni, *pasjeutni* ipd. Od svojilnih pomenskih pridevniških skupin kaže, da ne morejo biti v skladijski podstavi pridevniki s pomenom t. i. sestavinske svojilnosti, npr. nimamo zloženek tipa **tovarniškodimniški (tovarniški dimnik* ← *dimnik (od) tovarne* — *dimnik je del tovarne)*, **človeško-nožni* ipd. Iz skladijske podstave obravnavanih zloženek so seveda izločeni vsi kakovostni pridevniki, tako tvorjeni kot tudi netvorjeni, če ne gre za konverzne (izkakovostne) vrstne pridevnike, navadno prilastke v strokovnih besednih zvezah; vsaj teoretično ne bi smelo biti nobenih ovir za tvorjenke tipa *bel-o-fosfor-ni, črn-o-bor-ovi (nasad), lahk-o-beton-ski, armiran-o-beton-ski, bel-o-blagov-ni, bel-o-gardistič-ni, globok-o-mor-ski, visok-o-gor-ski* ipd. pač po tipih samostalniških zloženek prav tako iz frazeoloških zvez v prilastkovem odvisniku skladijske podstave, npr. *črn-o-šol-ec* ← [*tisti, ki je povezan*] [*s*] *črn{-o} šol{-o}*, *mal-o-mešč-an (malo mesto)*, ki so že dolgo v jeziku.

Če veljajo za slovenščino določene omejitve glede tvorbe zloženek z vrstnim pridevnikom v skladijski podstavi, pa nemščina takšnih zloženek kaže, da sploh ne pozna; zanje namreč nima skladijskopodstavnega pridevniškega gradiva; nemščina v veliki večini primerov iz desnega samostalniškega prilastka ne tvori (razmernih) pridevnikov, ampak določujočo sestavino zloženke:

¹⁴ W. Fleischer v delu, cit. v op. 6, piše: »Es ist der Typ *Langbein*, nicht 'langes Bein' sodern 'Person, die lange Beine besitzt' bezeichnend.« (str. 98)

¹⁵ R. Perušk, Zloženske v noveji slovenščini (Izvestja novomeške gimnazije, Novo mesto 1890, 3—42), izloča svojilni rodilnik iz podstave obravnavanih zloženek, dopušča pa seveda druge sklonoskopomske podstave.

namesto zveze *cerkvena uprava* (*cerkvenoupravni*) ← *uprava* (*od*) *Cerkve* ← *Cerkev upravlja* imamo v nemščini zloženko *Kirchenordnung* ← *Ordnung (von) der Kirche*; *cestni promet* (v podstavi zloženke *cestnoprometni*) : *Strassenverkehr*; *državno gospodarstvo* (*državnogospodarski*) : *Staatswirtschaft*; *državno pravo* (*državnopravni*) : *Staatsrecht* itd. Kot se vidi iz primerov, imamo v nemščini že na prvi tvorbeni stopnji opraviti z zloženkami, in sicer s samostalniškimi, podobno kot pri tipu 2.1.1.2; pridevniki se v nemščini tvorijo z izpeljavo iz njih in so tvorjenke druge stopnje: *Staatswirtschaft*¹ — *staatswirtschaftlich*², *Staatsrecht*¹ — *staatsrechtlich*² ipd.

Tu se odpirata zanimivi vprašanji prekrivnosti po eni strani skladiškovsko-podstavnega pomena slovenskih vrstnih, zlasti izsamostalniških pridevnikov z določujočo sestavino nemških zloženek, po drugi strani pa tudi vprašanje obsega vdora nemških in sploh germanskih zloženkih besedotvornih vzorcev na račun slovenščini ustreznih samostalniških besednih zvez. V naslednjih poglavjih bomo skušali vsaj z nekaj primeri osvetliti omenjeni vprašanji.

2.1.2 S slovenskega normativnega stališča je pravzaprav najzanimivejši tip (b), ki zajema, kot vemo, podredne zloženke s samo medponskim obrazilom; vse zloženke tega tipa imajo vsaj hipotetično sopomenko v besedni zvezi.

2.1.2.1 Samostalniške zloženke v nemščini zajemajo v slovenščini mnoge samostalniške besedne zveze z razmernim (svojilnim, vrstnim) pridevnikom, pa tudi z desnim samostalniškim ali celo stavčnim prilastkom. V slovenščini pa so se nekako v drugi polovici prejšnjega stoletja pojavile samostalniške zloženke iz dveh samostalnikov v skladiškovski podstavi. Medponsko obrazilo teh zloženek je lahko nastalo iz naslednjih slovničnih pomenov (razporeditev po pogostnosti primerov — (a) najpogostejši):

(a) tožilnik s predlogom *za*; SPo → Sam Sam_{za}: *avt-o-cesta* ← *cesta* {*za*} *avt*{-o}, { } → -o-, *avt*-, -*cesta* — *Autobahn*; tako še: *živin-o-zdravnik* — *Tierarzt*, *zob-o-zdravnik* — *Zahnarzt*, *fotometer* — *Photometer*, *bantamkategorija* — *Bantamkategorie*, *baletmojster* — *Balletmeister* ipd.;

(b) orodnik; SPo → Sam Sam₆: *dinam-o-motor* ← *motor* {*z*} *dinam*{-om}, { } → -o-, *dinam*-, -*motor* — *Dinammotor*; *parostroj* (*parni stroj*) — *polivinilklorid* (*polivinilni klorid*) — *Polivinilchlorid*; *elektrodiagnostika* (*diagnostika z elektriko*) — *Elekttrizitätsdiagnostik*. Posebni so orodniški primeri z globinskim skladiškovskopodstavnim priredjem: *sever-o-vzhod* ← *vzhod* {*ob*} *sever*{-u}, { } → -o-, *sever*-, -*vzhod* — *Nordwest*;

(c) roditeljski s predlogom *iz*; SPo → Sam Sam_{iz}: *ananas-o-liker* ← *liker* {*iz*} *ananas*{-a}, { } → -o-, *ananas*-, -*liker* — *Ananasliker*; *akvarelbarvice* (*akvarelne barvice*) — *Aquarellfarbe*; *dralonperilo* (*dralonsko perilo*) — *Dralonwäsche*, *avtokolona* (*avtomobilska kolona*) — *Autoschlange*;

(č) mestnik; SPo → Sam Sam₅: *avt-o-cisterna* ← *cisterna* {*na*} *avt*{-u}, { } → -o-, *avt*-, -*cisterna* — *Tankwagen*; *bitglasba* (*bitovska glasba*) — *Beatmusik*;

(d) roditeljski (brezpredložni); SPo → Sam Sam₂: *prav-o-branilec* ← *branilec* *prav*{-a}, { } → -o-, *prav*-, -*branilec* — *Rechtsanwalt*; *stanodajalec* — *Wohnungsgeber*;

(e) svojilni roditeljski; SPo → Sam Sam_{2(od)}: *arteri-o-skleroza* ← *skleroza* *arterij*{-o}, { } → -o-, *arter*(j)-, -*sklercza* — *Arteriosclerosa*, *bronh-o-pnevmonija* — *Bronhopneumonie*.

Tudi pod vplivom angleščine se zloženke iz podredne zveze dveh samostalnikov v slovenščini vedno bolj kopičijo; medponsko obrazilo novjših kalki-

ranih prevodov pa tudi že doma nastalih tvorjenk po prevzetem vzorcu je homonimno s sklonsko imenovalniško končnico, npr. *angor-a-volna*, *bek-ø-projekcija*, *bantam-ø-kategorija*, *mont-a-strop* pa tudi *Slovenij-a-vino*, *Slovenij-a-česte* ipd. Za vse primere tako tvorjenih zloženek lahko rečemo, da imajo v slovenščini systemske ustreznike v samostalniški besedni zvezi, npr. *avtomobilska cesta*, *zobni zdravnik*, *angorska volna*, *montažni strop*, *bantamska kategorija*, *ananasov liker*.¹⁶ V tem okviru je mogoče predstaviti vsaj nekaj vzorčnih primerov pomensko različnih desnih prilastkov, ki so v slovenščini podstava različnim pomenskim skupinam vrstnih in deloma tudi svojilnih pridevnikov,¹⁷ v nemščini pa določujoči sestavini zloženke. Primeri bodo predstavili strukturno različnost obeh jezikov hkrati pa tudi ustrezno možnost slovenjenja obravnavanih nemških zloženek. Samostalniške nemške zloženke s samo medponskim obrazilom imajo svojo določujočo sestavino prevedljivo v pomenske skupine slovenskih levih (pridevniških) lahko tudi desnih (nepridevniških) prilastkov, ki izražajo:

(a) snovnost; SPo → Sam_{ed} Sam_{iz}: *srebrna* (žica) ← (žica) {iz} *srebr{-a}*, { } → *-en*, *srebr-* — *Silberdraht*; tako še: *zlata*, *srebrna*, *bakrena*, *spínčena ploščica* — *Gold-*, *Silber-*, *Kupfer-*, *Bleiplättchen*, *spínčena cev* — *Bleirohr*, *srebrna skrinjica* — *Silberkästchen*, *zlata skodelica* — *Goldschale*; *železen obroč* — *Eisenband*; *usnjeno delo 'izdelek'* — *Lederarbeit*, *slonokoščeno delo 'izdelek'* — *Elfenbeinarbeit*; *atomska goba* — *Atompilz*, *atomsko jedro* — *Atomkern*;

(b) sestavinskost; SPo → Sam_{mn} Sam_{iz}: *učiteljski* (zbor) ← (zbor) {iz} *učitelj{ev}*, { } → *-ski*, *učitelj-* — *Lehrercolegium*, *pevsko društvo* — *Sängerbund*, *turistična skupina* — *Turistengruppe*;

(c) izvornost; SPo → Sam Sam_{iz} (Sam_{iz} → krajevne okoliščine): *potočna* (voda) ← (voda) {iz} *potok{-a}*, { } → *-ni*, *potok-* — *Bachwasser*, *morska voda* — *Meerwasser*, *pekovski kruh* — *Bäckerbrot*;

(č) namenskost; glede na glagolniškost/neglagolniškost določujočega samostalnika v skladenjski podstavi je mogoče ločiti dve skupini:

(č₁) neposredna namenskost je vezana na izglagolski samostalnik; SPo → Sam Sam_{za} (izglag) — prilastek ostaja v mnogih primerih desni (predložni) samostalniški: *veselje za nakupovanje* — *Kauflust*, *mleko za pitje* — *Trinkmilch*, *obleka za kopanje* (kopalna obleka) — *Badeanzug*; slovenske sopomenke so lahko tudi izpeljanke ali kako drugače tvorjene besede, vendar povsod s vsaj pomensko podstavo predložnega (za) tožilnika: *strelišče* (prostor za streljanje) — *Schiessplatz*, *nagobčnik* — *Beisskorb*, *kurišče* — *Heizungssofen*, *plačilni* (natakar) — *Zahlkellner*, *rezilnik* — *Schnittmesser*, *prepoved za prehitivanje* — *Überholverbot*, *ovrica* — *Bindfaden*;

(č₂) posredna namenskost je vezana na neglagolski samostalnik; SPo → Sam Sam_{za(-glag)}: *zračni* (filter) ← (filter) {za} *zrak{-ø}*, { } → *-ni*, *zrak-* —

¹⁶ J. Toporišič, Pravopis, pravorečje in oblikoslovje v Slovarju slovenskega knjižnega jezika I, SR 19, 54–74, 222–224, v polemik z J. Riglerjem utemeljuje zloženost (in ne besednozveznost) tipa *anansliker* prav s strukturno enakostjo tipu *brucmajor*; Slovar slovenskega knjižnega jezika I, Ljubljana 1970 (pa tudi vse naslednje knjige) obravnava primere kot besedne zveze s t. i. nesklonljivim prilastkom.

¹⁷ Pomenske skupine vrstnih in svojilnih pridevnikov, utemeljene s skladenjsko — pa tudi pomenskopodstavno različnostjo in z različnostjo mest v levem prilastku, so predstavljene v razpravah A. Vidovič-Muha, Pomenske skupine nekakovostnih izpeljanih pridevnikov, SR 29, 19–42, in Merila pomenske delitve nezaimenske pridevniške besede, SR 26, 253–276.

Luftfilter, *diplomsko, doktorsko, izpitno delo* — *Diplom-, Doktor-, Examenarbeit*, *otroški vrtec* — *Kindergarten*; *talilnik za srebro, baker* — *Sielber-, Kupfertiegel*, *tehnica za zlato* — *Goldwaage*, *utež za zlato* — *Goldgewicht*; *progovni mojster* — *Bahnmeister*;

(d) nahajanje, obstajanje; SPo → Sam Sam₅/Prisl: *sobni (zapor)* ← (zapor) {v} *sob{-i}*, { } → *-ni, sob-* — *Zimmerarest, kotni zob (kočnik)* — *Backenzahn*, *pisarniško, poljsko, gozdno delo* — *Büro-, Feld-, Waldarbeit*, *trebušna plavut* — *Bauchflosse*, *kopališčni zdravnik* — *Badearzt*; *smrt v zraku* — *Lufttote*; *delo zunaj, notri* — *Aussen-, Innenarbeit*;

(e) spremstvenost; SPo → Sam Sam_{6(-glag)}: *zračni (balon)* ← (balon) {z} *zrak {-om}* ← v katerem je *zrak* — *Luftbalon, atomski ledolomilec* — *Atomeisbrecher*, *svinčena voda* — *Bleiwasser*, *bakrova tinktura* — *Bleitinktur*, *bakrov vitriol* — *Kupfervitriol*, *srebrov rudnik* — *Silberbergwerk*, *briljantni prstan* — *Brillantring*, *mlečna juha* — *Milchsuppe*;

(f) sredstvo; SPo → Sam Sam_{6(izglag)}: *ročno (delo)* ← (delo) {z} *rok{-ami}*, { } → *-ni, rok-* — *Handarbeit*, *duhovno delo* — *Geistesarbeit*, *avtomobilska vožnja* — *Autofahren*, *kopelno zdravljenje* — *Badekur*; *zastrupitev z bakrom* — *Kupfervergiftung*, *udarec s palico* — *Stockschlag*;

(g) pretvorbo vezave; SPo → Sam Sam₂: *kopalec zlata* (— *kopati zlato*) — *Goldgräber*, *kovač zlata, bakra (zlatar, »bakrar«)* — *Gold-, Kupferschmied*, *plivalec svinca (plivati svinec)* — *Bleigiesser*, *zidanje hiše (zidati hišo)* — *Hausbau*, *presaditev kože (presaditi kožo)* — *Hautüberpflanzung*, *ljudsko štetje (šteti ljudi)* — *Volkszählung*;

(h) pretvorba S-strukture — v bistvu gre za enega izmed svojilnorodilniških pomenov; Sam Sam_{2(glag)}: *otroško (delo)* ← (delo) (od) *otrok{-ø}*, { } → *-ški, otrok-* — *Kinderarbeit*, *gospodinjsko, vajeniško delo* — *Hausfrau-, Lehrlingsarbeit*, *otroško kričanje* — *Kindergeschrei*, *materina ljubezen* — *Mutterliebe*, *delavsko vprašanje* — *Arbeiterfrage*, *ribji lov* — *Fischfang*; *viseča svetilka (Svetilka visi)* — *Hangelampe*, *sledeči čas (Čas sledi)* — *Folgezeit*, *»svetleči črvič« 'kresnica'* — *Glühwürmchen*, *pogonsko kolo (Kolo poganja)* — *Lauftrad*; tako tudi: *sejalec* — *Säemann*, *sesalec* — *Säugetier*, *opravljivec* — *Lästermau*;

(i) svojilnost predvsem v pomenu sestavinskosti: SPo → Sam Sam_{2(ed)}: *človeška glava* — *Menschenkopf*, *lisičji rep* — *Fuchsschwanz*, *slonov rilec* — *Elefantenrüssel*, *konjska dlaka* — *Pferdehaar*, *kravja koža* — *Kuhhaut*;

(j) podobnost; pomen izhaja iz primerjave s snovnostjo ali svojilnostjo: *zlato lasje (kot zlato)* — *Goldhaar*, *bakren nos* — *Kupfernase*, *zlato, srebrni fazan* — *Gold-, Silberfasan*, *srebrni galeb* — *Silbermöve*; *herkulovo delo* — *Herkulesarbeit*, *sizifovo delo* — *Sisypharbeit*, *hudičeva ženska* — *Teufelsmeib*.

2.1.2.2 Čeprav nemščina nima, kot je bilo že rečeno, pridevniških zložen iz samostalniške zveze z vrstnim pridevnikom v skladenjski podstavi, namesto njih ima pač samostalniške zloženke (*Strassenverkehr*: *cestni promet*), je število tudi pridevniških zloženkov obsežno in strukturno raznoliko. Za razliko od slovenščine tvori nemščina pridevniške zloženke npr.:

(a) iz zveze kakovostnih pridevnikov z desnim dopolnilom v skladenjski podstavi; ti pridevniki so med drugim:

(a₁) lastnosti, npr. barvni, stanjski: *preden branja* — *lesenwert*, *lačen živiljenja* — *lebenshungrig*, *slab glede tiska* — *druckschwach*; *rdeč kot opeka/*

/opečnato rdeč — ziegelrot, zelen kot smaragd/smaragdnó zelen — smaragdgrün, moder kot admiral/admiralsko moder — admiralblau;

(a₂) posledični stanjski (glede na glagolsko dejanje): *bled od strahu — schreckenbleich, rdeč od jeze — zorngerötet, bolan za gripo — grippenkrank, bolan od vročine/vročičen — fieberkrank, poln peska — sandvoll; razgaljenega pratu, kolen — holsfrei, kniefrei;*

(a₃) deležniški (tvorjeni iz glagola): *poslikan z roko/ročno — handgemalt, pokrit z umazanijo/umazan — schmutzbedeckt, podložen s krznom — pelzgefüttert; držeč vodo — wasserdicht, *grozeč nevarnost / nevaren — gefahrdrohend;*

(b) iz zveze glagolskega pridevnika s prislovom: *težko dihaajoč — schwachatmend, blizu ležeč — naheliegend, bogato obdarjen — reichbegabt, lahko bolan — leichtkrank, temno obarvan — dunkelgefärbt, daleč ležeč — fernliegend.*

2.2 Že nepopolna kontrastivna razčlenitev slovenskih in nemških zloženkov je dokazala temeljne besedotvorne razločke, ki izvirajo iz dejstva, da je zlaganje v nemščini med najpogostejšimi besedotvornimi postopki, saj pokriva nemške zloženke velik del slovenskih izpeljank, pa tudi besednih zvez. Zato je za nemške zloženke značilna:

(a) velika skladijskopodstavna razgibanost, saj zajemajo nemške zloženke npr.

(a₁) skladijske podstave slovenskih vrstnih in svojilnih pridevnikov pa tudi desnih samostalniških prilastkov: *Milchsuppe — mlečna juha, Goldgräber — kopač zlata, Stocksclag — udarec s palico, Kinderschrei — otroško kričanje ipd.,*

(a₂) slovenske kakovostne pridevnike z desnimi dopolnili, npr. *grippenkrank — bolan za gripo*, ali zveze glagolskih pridevnikov in prislovov, npr. *rotgefärbt — rdeče pobarvan,*

(a₃) različne besedne vrste in njihove oblike, npr. *Esnszeit — čas, ko se je, Innenarbeit — delo notri, Altmeister — stari mojster,*

(b) raznovrstna distribucija korenskih morfemov, npr. pogosta razvrstitev glagolskega korena levo od samostalniškega, npr. *Hängelampe — viseča svetilka, Laufrad — pogonsko kolo ipd.*

(c) možnost večštevilenosti korenskih morfemov tudi pri podrednih zloženkah, seveda na različnih tvorbenih stopnjah, npr. *Braunkohlenbrikett, Briefkastenleerung, Fussbodenbelag, Hausfriedensbruch, Fernsehdokumentation ipd.* — lastnost, ki temeljno loči slovensko besedišče od nemškega, slovenski način mišljenja od nemškega.

SUMMARY

1 The present analysis of compounds adheres to the syntactic theory of word formation: it sees word formation as a part of syntax; the unit that determines this "word-formational syntax" is a transformational variant of a derived word, and is termed *syntactic base* (SB).

1.1 There are four structural types of syntactic bases in Slovene, depending on which of the syntactic-base components is transformed into an affix:

SB $\rightarrow$ (a) $[x_1/x_2, x_1 \rightarrow \text{Pron}/V_p, x_2 \rightarrow C_a/E_s, |] \rightarrow \text{Suff}/F_{\text{suff}}$: *jezd-ec* $\leftarrow$ $[tisti, ki]$ *jezdi* $[-\emptyset]$, $[|] \rightarrow -ec$, *jezd-*; *gnezd-i-ti* $\leftarrow$ $[biti\ v]$ *gnezdi* $[-u]$, $[|] \rightarrow -i-ti$, *gnezd-*; *pod-brad-ek* $\leftarrow$ $[tisti, ki\ je]$ $\{pod\}$ *brad* $\{-o\}$, $[|] \rightarrow -ek$, $\{ \} \rightarrow pod-$, *-brad-*; *knjig-o-trž-ec* $\leftarrow$ $[tisti, ki]$ *trguje* $[-\emptyset]$ $\{s\}$ *knjig* $\{-ami\}$, $\{ \} \rightarrow -o-$, $[|] \rightarrow -ec$, *knjig-*, *-trg-*; (b) $x_1\{ \}/x_2, x_1 \rightarrow -\text{Pron}/-V_p$ (usually N_1), $x_2 \rightarrow -C_a/-E_s$ (usually N_{-1}), $\{ \} \rightarrow F_{\text{interf}}$: *želez-o-beton* $\leftarrow$ *beton* $\{z\}$ *želez* $\{-om\}$, $\{ \} \rightarrow -o-$, *želez-*, *-beton*; (c) $[x_2/x_1 - \text{modification type}, x_2 \text{ may also be to the right}, |] \rightarrow F_{\text{suff}}/F_{\text{pref}}$: *rok-i-ca* $\leftarrow$ $[majhna]$ *rok* $[-a]$, $[|] \rightarrow -ica$, *rok-*; *iz-vleči* $\leftarrow$ *vleči* $[iz]$, $[|] \rightarrow -iz-$, *-vleči*; (d) $x_1\{+\}x_1\{+\}x_1\{+\} \dots \{ \} \rightarrow \text{Interf}/F_{\text{interf}}$: *poljedelsk-o-živinorejski* $\leftarrow$ *poljedelski* $[-i\ in]$ *živinorejski*, $\{ \} \rightarrow -o-$, *poljedelsk-*, *-živinorejski*.

(Pron = pronoun, V_p = verbal primitive, C_a = attributive clause, E_s = sentence element, Suff = suffix, F_{suff} = suffixal formant, N = noun, F_{interf} = interfixal formant, F_{pref} = prefixal formant, Interf = interfix, $[|]$, $\{ \}$ = transformability into affix, $/$ = subordination, $//$ = or.)

1.2 Only type (a), therefore also no other compounds but those whose formant is composed of an interfix and a suffix, discriminates word-formational meaning (as long as this meaning is defined syntactically: as the transformation of the semantic base — proposition — of the sentence). For instance, deverbative compounds distinguish six word-formational meanings, for which six components of the semantic base of the sentence are relevant: actant 1 (whereby the subgender " $\pm$ animate" can also be taken into account), actants 2 and 6, circumstants of time and place, and the predicate: Actant 1 $\rightarrow$ $[tisti, ki]_{\text{anim}}/-_{\text{anim}} \rightarrow$ Agent (*hrib-o-laz-ec*/*petr-o-lov-o*); Actant 4 $\rightarrow$ $[to, kar] \rightarrow$ Result (*um-o-tvor-o*); Actant 6 $\rightarrow$ $[to, s\ čimer] \rightarrow$ Instrument (*debl-o-mer-o*); Circumstant_{place} $\rightarrow$ $[tam_{m/f'n}, kjer] \rightarrow$ Place (*kamn-o-lom-o*); Circumstant_{time} $\rightarrow$ $[tedaj_{m/f'n}, ko] \rightarrow$ Time (*list-o-pad-o*).

1.2.1 From the Slovene-German contrastive point of view, interfix-suffix compounds are divisible into three groups:

(1) In both languages, the attributive clause in the syntactic base contains an autosemantic verb forming one of the sentential relationships: government, predication, or adjunction. The verbal morpheme is usually the one on the right: *pism-o-nos-(j)a* : *Brief-ø-träg-er*. The difference between the two languages is limited to the autosemantic words in the syntactic base which are transformable into word-base.

(2) In both languages, the attributive clause in the syntactic base contains a construction with a genitive of quality, wherein the noun always denotes a component of an organism, while the adjective is a qualitative adjective: the Slovene compounds are adjectives (denoting a quality of a part of organism), the German ones are nouns (denoting a person with respect to the quality): *dolg-o-las-ø* $\leftarrow$ *tak, ki \dots* : *Lang-ø-haar-ø* $\leftarrow$ *tisti, ki \dots*

(3) In Slovene, the syntactic base contains a classifying or possessive adjective that premodifies a noun — such a compound is an adjective: *cestnoprometni* — *cestni promet*. It seems that German lacks this sort of compounds, probably because it cannot derive (desubstantial) classifying adjectives: in German, the substantial postmodifier is the base of the first part of substantial compounds, while adjectival compounds are derived from the former by suffixation and are therefore of the second degree: *Staatswirtschaft* — *staatswirtschaftlich* : *državno gospodarstvo* — *državnogospodarski*.

1.2.2 Findings about subordinate — especially substantial — compounds with only an interfix, are linked to the group of compounds discussed above. From seman-

tically different (substantial) postmodifiers in the syntactic base, Slovene derives different semantic groups of relational adjectives; in German, such postmodifiers become the determining component of compounds. This German pattern, however, has been adopted also in Slovene (roughly since the second half of the 19th century): such Slovene compounds — sometimes mere loan translations — always have a phrasal synonym (at least a potential one) with a pre- or postmodifier: *ananasliker* — *ananasov liker* : *Ananaslikör*.

1.2.3 The differences between Slovene and German compounding are essentially due to the fact that in German compounding is a very frequent manner of word formation, covering a great deal of Slovene suffixal derivatives, word phrases, etc. Thus, the syntactic bases of German compounds show a greater diversity: they include the syntactic base of, e.g., Slovene relation adjectives as well as postmodifying nouns and clauses (see examples above), Slovene qualitative adjectives postmodified by complements, Slovene adverbs, etc.: *rdeč od jeze* — *zornerrötet*, *rdeče pobarvan* — *rotgefärbt*, *delo zunaj* — *Außenarbeit*. German compounds also demonstrate a more diversified distribution of root morphemes, e.g., the verbal morpheme often stands to the left of the substantial one: *Bratpfanne*, *Trinkmilch*, etc. The characteristic which fundamentally distinguished German from Slovene, however, is the limitless number of root morphemes in German subordinate compounds of different degrees, e.g. *Wortbildungsstruktur*.